

OILADAFARZAND TARBIYASIDA “GENDIR TENGLIK”NING AHAMIYATI

Usmanova E.Z. “Turan International University” psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12742246>

Annotatsiya. Ushbu maqola gendir tenglik tushunchasini oilalardagi ota-onalarga to‘la mazmunda yetkazib borish. Farzand tarbiyasida ma’naviy ahamiyat juda muhim o‘rin tutishi borasida tushuncha, hamda amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: oila instituti, zo‘ravonlik, iliqlik, yaqinlik, jinsiy tafovut, gendir tenglik, jinsiy tenglik, tajovuskorlik, stereotiplar.

O‘zbekistonda 2019-yil 2-sentabrda 562-sonli O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun qabul qilingan bo‘lib, bu borada mamlakatimizda bir qancha ayollarga bo‘lgan e‘tibor yanada kuchaytirildi. Jamiyatimiz rivojini bir qismi bo‘lgan oilalar tinchligi, er-xotin munosabatlarining to‘g‘ri, ijobiy yo‘lga qo‘yish, farzandlar tarbiyasiga e‘tibor berish zarur ekanligi muhim vazifa qilib belgilandi.

Oila deb atalmish muqaddas dargohni mustahkam bo‘lishi jamiyat rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda istiqloq yillarida oila institutini yanada takomillashtirish, onalar va bolalar salomatligini mustahkamlash, yoshlarni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalash masalalariga davlat siyosati darajasida e‘tibor berildi.

Butun jahon mamlakatlaridagi global muammo bo‘lib kelayotgan ayollarni jamiyatdagi, oildagi o‘rni, huquqlarini paymol qilib, ayollarga zo‘ravonlik qilish, ularni mensimaslik, shaxs sifatida ko‘rmaslik holatlari ko‘payib ketganligi tashvishga soladi.

Shu jumladan, O‘zbekistonda ham bu borada ko‘plab qonun va qarorlar qabul qilindi. Quvonarli tomoni shundaki, ming yillardan buyon jamiyatimizda ayol-erkak o‘rtasidagi tengsizlik va uni hal etish masalasi hamisha dolzarb bo‘lib kelgan.

Hozir biz yangilanayotgan O‘zbekistonda, islohotlar inson manfaatlarining ustunligiga qaratilgan bir paytda, hali ham oilaviy nizolarning juda katta qismi erkaklar tomonidan ayol huquqlarining tan olinmaslik holatlari shuningdek, ayrim holatlarda jamiyatda ham xotin-qizlarning huquq hamda imkoniyatlariga yetarlicha ahamiyat berish kerakdir.

SHuni alohida ta‘kidlash joizki, O‘zbekiston o‘z mustaqil siyosatiga ega bo‘lgan mamlakat sifatida jahon hamjamiyati bilan har tomonlama manfaatli hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan, xususan, oila va xotin-qizlarning haq-huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qator nufuzli tashkilotlar bilan hamkorlikda yurtimizda gender tenglikni kafolatlagan davlatlar sirasiga kiradi. Jumladan, O‘zbekiston 1995 yildayoq —Xotin-qizlar kamsitilishining barcha ko‘rinishlari oldini olish bo‘yicha CEDAW Konvensiyasini ratifikatsiya qilgan va bu boradagi xalqaro talablarni, ushbu yo‘nalishda Milliy Harakat dasturini bosqichma-bosqich bajarib kelayotgan mamlakatdir. Albatta, fuqarolik jamiyatini birdan, bir kunda qurib bo‘lmaganidek, yurtimizda gender tenglik qonunan to‘liq kafolatlanganligiga qaramay, amalda erkaklar va ayollar tengligini ta‘minlashda muayyan qiyinchiliklar yo‘q emas. Bu, bir tomondan, milliy an‘analarimiz, urf-odatlar va jamiyatimizda jinslararo tenglik masalasiga qarashlardagi o‘ziga xoslik bilan tushuntirilsa, ikkinchi tomondan, qonunlar, jumladan, Xalqaro normalarning butun yer yuzida birdan va so‘zsiz ijrosini ta‘minlashning imkoni yo‘qligi bilan izohlanadi. O‘zbekiston barcha rivojlangan mamlakatlar singari jamiyatda gender tengligini ta‘minlashda taraqqiyotdagi tadrijiylik va rivojlanishning bosqichma-bosqich ro‘y berishini inobatga olgan holda odil siyosat yuritadi. Bu kabi masalalarni echishda avvalo, kelajagimiz vorislari bo‘lmish yoshlarda to‘g‘ri tasavvurlar va bilimlarni shakllantirish, shu orqali jinslararo muloqotga va oilaviy hayotga tayyorlash davrimizning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Davr talabidan kelib chiqayotgan bu vazifa o‘zbek psixologlari oldiga qator muammolarni qo‘yish bilan birgalikda ulardan gender muammolari, jinsiy tafovutlar masalasiga ilmiy jihatdan yondashishni taqozo etadi. SHuni alohida ta‘kidlash joizki,

o‘g‘il va qizlarning ijtimoiy tasavvurlarida jinsiy tafovutlarga oid tushuncha, bilim va ko‘nikmalar, stereotiplar eng avvalo oilada shakllanadi. SHuning uchun ham oila psixologiyasi doirasida aynan jinsiy tafovutlar va gender muammolari o‘rganilishi va amaliyotda qanday ekanligi tadqiq etilishi muhimdir.

Amerikalik tadqiqotchi Devid Mayers jins, genlar va madaniyat masalalarini o‘rganar ekan, genderni – erkaklik va ayollik xususiyatlarini tavsiflovchi tushuncha sifatida, Paludidan farqli, jinsiy tafovutlarni o‘rganish xotin-qizlarning erkaklarga nisbatan anchagina masalalarda ustunlikka ham ega ekanligini alohida ta‘kidlaydi. Uning fikricha, ayollardagi tajovuzkorlik, agressiyaning kamligi, o‘zgalarga g‘amxo‘rlik va o‘zgalar tashvishlariga nisbatan befarq bo‘lolmaslik, hamdarliklari aynan ularning jamiyatda tutgan foydali mavqelarini belgilashi mumkin. Aynan ayollar, boshqav tadqiqotchilarning fikricha, insonlar bilan bo‘ladigan munosabatlarda iliqlik, yaqinlik tarafdorlaridir (*Nancy Chodorow, Jean Baker Miller, Corol Gilligan* va boshqalar).

Tadqiqotchilarning ta‘kidlashlaricha, jinsiy tafovutlar aynan yoshlik chog‘idanoq namoyon bo‘la boshlaydi. O‘g‘il bolalar, masalan, yoshlikdanoq mustaqillikka intilsa, qiz bolalar o‘zaro bog‘liqlikka, kimlar bilandir birga bo‘lishga intiladi. Agar o‘g‘il bola ko‘proq ko‘pchilik ishtirok etadigan o‘yinlarni afzal ko‘rib, ko‘chaga chopsa, qizlar kichikroq tengqurlar guruhida jipslikda o‘ynashni, o‘yin chog‘ida ham bir-birlariga hamdardlik ko‘rsatish, tushunishga intiladi, agressiya ular muloqotida kam bo‘ladi (*Lever, 1978*).

Inson ulg‘aygan sari jinsiy tafovutlarning namoyon bo‘lish ko‘lami ham kengayib boradi. Buni ta‘kidlovchi tadqiqotlar xorijda, Rossiyada va MHD mamlkatlarida ko‘plab o‘tkazilgan. Ularda xotin-qizlarning erlaridan farqli juda ko‘p jihatlari ajratilib, ularning tashqi ijtimoiy muhitga munosabatlari – hamdarliklari, o‘zgalar bilan muloqotga intiqliklari, muomalada o‘ziga xos taktikaga ega ekanliklari kabi o‘nlab yo‘nalishlar eksperimentlarda isbotlandi.

Oilardagi er-xotin munosabatlarida ziddiyatli holatlar, moddiy tomondan yetishmovchilik sababli ham kelib chiqadi. Chunki, ba’zi oildagi ayollarni ishlamasligi, o‘z huquq burchlarini bilmasliklari oqibatida erkaklar tomonidan imkoniyatlarga yo‘l berilmaydi. Kelib chiqayotgan ziddiyatli holatlar farzandlar tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatmay qolmaydi.

Farzand oiladagi janjalli holatlarni ko‘raverishi sababali kattalarga nisbatan nafrat tuyg‘usi shakllanib qoladi. Kelajakda o‘z yo‘llarini topishda qiynalishadi. Jamiyatimizni bir bo‘lagi bo‘lgan oilarimizni tinch va farovon yashab, farzandlarni sog‘lom muhitda tarbiyalab, kelajakda har tomonlama ruhan, manaviy sog‘lom bo‘lib o‘sishlari uchun har tomonlama shart-sharoitlar yaratilgandir. Faqatgina bundan unumli foydalanishni bilish kerak.

Oilalarda gendir tenglik va jinsiy tenglik, aniqrog‘i, erkaklar va ayollar o‘rtasida tenglik – bu oilada erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlardir.

Mana shu tenglik tushunchalarni har bir oilaga to‘g‘ri tushuntirib borilsa, maqsadga erishilgan bo‘ladi. Gendir tenglik tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo‘lishiga to‘sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to‘siqlarni o‘rganish va yo‘q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iboratdir. Bu tushunchalar oilada ayolning ayol sifatida, erkakning erkak sifatida rivojlanish imkoniyatidir. O‘zbekiston boshqa davlatlardan farqi shundaki, mamlakatimizda o‘z-o‘zini boshqarish organlari; Mahalla fuqolar yig‘ini tashkil etilganligi, jamiyatimiz ravnaqi uchun, oila, mahallani o‘rni juda muhim ekanligini belgilab beradi.

Gendir tenglikni oilalardagi holatini takomillashtirish yo‘lida MFY larning juda katta o‘rni bor.

- Oiladagi ayol-erkaklarni jamiyatda teng huquqliligini samarali tushuntirish ishlarini olib borish uchun OAV laridan keng qamrovli, shu mavzularga oid ko‘rsatuvlar, teleseriallar, tok-shoular uzluksiz yoritib borilishi kerak.

- MFY larda alohida ayollar uchun maslahat kurslari tashkil etib borilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Erkaklarning ayollarga munosabatini gendir tengligi qay darajada ekanligi haqidagi tushunchalarni mutaxassislar tomonidan davra suhbatlari va uchrashuvlar tashkil etib borish maqsadga erishish yo‘llaridan biri hisoblanadi.

- Davlatimiz tomonidan ayollarga berilayotgan imkoniyatlarni tushunib, huquq-burchlarini anglashlari, erkaklarga bunga qarshilik ko‘rsatmasliklari uchun oila markazlari xodimlari tomonidan, FXDYO bo‘limlarida nikohdan o‘tayotgan vaqtda tavsiya va maslahat berib borish kerak.

- Mahalladagi ayollar maslahatchisi imkoniyati cheklangan ayol–qizlarga davlatimiz tomonidan berilayotgan imkoniyatlarni tushuntirib, psixologik motivatsion maslahatlar berib borish kerak.

Ayol-erkakning teng huquqliligi jamiyatni ma’naviyat ko‘zgidir. Maktab bilim dargohi ekan, ijtimoiy muhitdagi omillar maktabdagi ta’lim tarbiyaga ham ta’sir qiladi. Maktabgacha bo‘lgan davrni oila va oila a’zolari boshqaradi. Demak, oildagi ayol va erkak yani, er-xotin o‘zining teng huquqliligi bo‘yicha bilimga ega bo‘lishi kerak. Shundagina farzandlariga o‘zidagi bor ta’lim-tarbiyani o‘tkaza oladilar, teng huquqlilik tushunchalarini ongiga singdira oladilar. Oiladagi o‘zaro munosabatlar, muloqot jarayonlarida ham gendir tenglik bo‘lishi kerak. Tarbiyalab kelayotgan farzandlari ham bu tushunchani to‘laqonli tushunib anglasalargina, ijtimoiy muhitga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Oilada tarbiya topgan farzandlar kelajakdagi orzularidan qo‘rqmay, maqsadni aniq qo‘ya oladilar.

“Menga mumkin emas”, “Men bunday qila olmayman”, “ Oliyimizga to‘g‘ri kelmaydi, “Odamlar nima deydi?”, “Ota-onam qarshilik qilsachi?” deb o‘ylagan “iboralar” to‘sqinlik qiladi, imkoniytalardan cho‘chishadi. Atrofdagilarga ojiza bo‘lib ko‘rinishdan qo‘rqishadi, ichki qo‘rquvlar ularni xohish–istaklarini amalga oshirishda katta to‘siq bo‘lib qoladi.

Yosh o‘g‘il-qizlar kelajakda turmush qurushganida ham bu tenglikni, huquq-burchlarini tushunib yetmasalar, oilada kelajakdagi farzandlari tarbiyasida ham

qiyinchiliklar paydo bo‘la boshlaydi. Farzandlar o‘rtasida ham o‘zaro kelishmovchiliklar yuzaga kela boshlaydi.

Ilm olishni chegarasi yo‘qdek, imkoniyatlarning chegarasi yo‘qdir, faqat biz undan foydalanishni bilishimiz kerak. O‘zimizni kimligimizni, jamiyatdagi o‘rnimizni qanday ekanligini anglab tushunsakgina har bir jabhada o‘shish, rivojlanish taraqqiyot etib boraverdi. Kelajak avlodlarimizga ham o‘rgatishda qiynalmaymiz.

Yurtimiz tinchligiga juda katta hissa qo‘shgan bo‘lamiz. Ruhimizda, tanamizda vatanparvarlik, insoniylik hissi jo‘sh urib boraveradi. Jamiyatimiz erkak va ayoldan iborat ekan, yosh-avlodni sog‘lom dunyoga keltiruvchi buyuk hilqatdir. Sog‘lom oila-sog‘lom muhit, bu erkak va ayolni dunyoga keltirgan farzandining ko‘zgu sidir. Ko‘zgu sinmasligi uchun, nobud bo‘lmasligi uchun jamiyatda o‘z o‘rnimizni bilishimiz kerak. Zero, ilm–bilim, ta‘lim-tarbiya mustahkam va bardavom bo‘lishi kerak, buning uchun ziyolilar qatlamini kengaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxat

1. Safarov O, Maxmudov M. — Oila ma‘naviyati. Toshkent —Ma‘naviyat -1998
2. Otaxo‘jaev F.M. Nikohva uning tartibga solinishi. Toshkent —Adolat -1999
3. Akramova F.A. —Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi. Toshkent Shams ASA -2006
4. Xodakov N.M. —Yosh kelin-kuyovlarga 3-nashr Toshkent-1990
5. Davletshin M.G, Shoumarov G‘.B, Sog‘inov G‘.B. —Zamonaviy o‘zbek oilasi. Toshkent-1990